

Ярослав ТАРАС

ПИВНИЦЯ В МОЛДАВСЬКІЙ САДИБІ: АРХІТЕКТУРНО-ДЕКОРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Розглядається традиція архітектурно-конструктивного та декоративного вирішення пивниці в Молдові, наводяться приклади розташування пивниць у дворі садиби відносно житлового будинку, типи їх композиційного вирішення, простежується їхній генезис.

Ключові слова: Молдова, пивниця, архітектура, декор.

© Я. ТАРАС, 2013

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 5 (113), 2013

Важливе значення не тільки в житті, а й серед споруд садиби молдавського селянина відіграла пивниця (беч — béci, пивниця — pivnița, груба — hrubă). Вона є однією з важливих елементів архітектурної композиції двору, часто має домінуюче значення серед інших господарських забудов. Пивниця була породжена характером сільського господарювання¹, природними умовами (доволі жарке літо і можлива холодна зима). Пивниця призначалася не тільки для зберігання вина й інших продуктів сільського господарства, але й була невеликим підприємством по переробці винограду, могла виконувати функцію невеликої літньої кухні. Вона завжди займала вагоме місце в садибі молдавського селянина, була особливо цінним об'єктом, в якій зберігались продовольчі запаси, сільськогосподарська та тваринницька продукція, від яких залежало життя і добробут родини. В XIX ст. пивниця стає символом сімейного благополуччя, за її архітектурним вирішенням можна було визначити матеріальну заможність родини. Вона була маркером, який свідчить про стан і місце родини в громаді. З цієї причини її архітектурно-декоративному вирішенню часто приділяли більше уваги, ніж самому житловому будинку. Дійсно, замилювання до пивниці в молдаван велике. Високохудожні взірці пивниць можна зустріти в селах, де традиція оздоблення самого житлового будинку досить слабка. Всі садиби в Молдові мають пивниці, правда, різні за розмірами і багато прикрашені, інші скромно. Пивниця настільки увійшла у побут молдаван, що для неї були випрацьовані власні архітектурно-декоративні вимоги правила щодо спорудження. Культура декоративного оформлення пивниці розповсюдилась по всій території Молдови.

Архітектурно-конструктивна схема побудови пивниці практично на всій території однакова. Це доволі широке підземне приміщення, перекрите кам'яним зводом, сполучається з поверхнею сходами в 10—16 сходинок або пандусом. Нахилений вхід до пивниці також перекритий зводом, в стінах якого зроблені ніші для зберігання продуктів. В умовах розвитку дрібнотоварного виробництва, коли виник-

¹ Ще в феодальній Молдові цінувались вина. З середини XIX ст. виноградарство молдавського селянина з домашнього підсобного промислу переросло в значну галузь господарства, яка не могла обійтись без пивниці. Походження терміна пивниця необхідно пов'язувати із закладом, де продавали і пили пиво, пізніше зберігали вино.

ла потреба в більш гнучкій експлуатації приміщення для зберігання, була вдоскоалена конструкція ями, яка з часом перетворилася в добре продумане та захищене від перепаду температур підземне сховище, яке мало зручне сполучення із землею.

Місце пивниці в плануванні садиби визначалось двома умовами. Перша базувалась на утилітарних вимогах: пивниця повинна бути максимально близько до хати, мати перед собою вільну площадку (2—12 кв. м) для виробництва домашнього вина, підготовки продуктів до подальшого зберігання. Утилітарність також була продиктована тим, що окрема від будинку пивниця надавало свободу в черговості спорудження будинку і пивниці. Друга була продиктована художніми вимогами, які дозволяли її розміщення в тому чи іншому місці, так щоб організувати гарну просторову композицію всієї садиби.

З великої кількості прикладів розташування пивниці в дворі молдавської садиби найбільш типовими є:

- розташування її поряд з житловим будинком;
- при вході в двір;
- на осі входу в садибу з боку вулиці.

Варіантів розташування пивниць відносно житлового будинку є дуже багато. З цього багатства можна виділити два характерні типи їх розташування: в одну лінію з фасадом; під прямим кутом до фасаду житлового будинку.

Просвіт між будинком і пивницею заповнюється кам'яною стіною або зеленими насадженнями. Найбільш розповсюдженою пивницею в Молдові є окремо розташована від житлового будинку. Є випадки, коли пивниця влаштовується під будинком, посередині або в самій нижчій його точці. Найчастіше такі пивниці споруджуються при наявності високого цоколю, тобто будинку, збудованого на рельєфі. Вхід у таку пивницю розташований на головному фасаді під високим виносним ганком. Таке вирішення не тільки давало можливість раціонального використання об'єму під хатою для пивниці, але й надавало будинку монументальності і збагачувало його вигляд за рахунок нових пропорцій, утворених високим цоколем. На відміну від окремо розташованих пивниць, вхід у них вирішується без якихось прикрас. Це обумовлене тим, щоби не порушити архітектурну композицію фасаду. На півдні, і рідше в центральній частині Молдови, пивни-

ця може бути під будинком і на спокійному рельєфі. При такому вирішенні вхід у пивницю висувається вперед площини фасаду.

Розміри і конструкція пивниць під будинком така, як і в окремо розташованих, різниця лише в послідовності будівництва — пивниця будується раніше, ніж будинок, що обумовлено особливостями зводу перекриття пивниці. Виступаюча перед фасадом пивниця розміщується не по осі головного фасаду, а збоку. Фасаду такої пивниці приділяється велике значення. В усіх випадках такі пивниці не мають безпосереднього зв'язку з будинком. Вхід у них здійснюється тільки з двору. Приклади влаштування пивниці під будинком в цокольному об'ємі мають багато аналогій із румунським і українським народним житлом.

З вирішенням утилітарного призначення народні будівничі також розробили одне із найскладніших завдань — архітектурно-художнього оформлення надземної частини пивниці.

Дослідження показали, що зовнішній вигляд надземної частини в сучасному його вигляді виник і розвинувся порівняно недавно, власне з появою штучного каменю (черепашника), який почали використовувати для будівництва. Архітектурне вирішення пивниць формувалося під впливом архітектурно-конструктивного вирішення воріт і пивниць монастирів, які були увінчані трьома главками, а пілони прикрашені розписом. (Витоки архітектурно-конструктивного вирішення молдавських пивниць можна побачити в кам'яних воротах Капріянського та Гиржавського монастирів).

Аналіз пивниць більшості країн південно-західної і південно-східної частини Європи, де культивується виноград і де подібні економічні і природні умови, показав, що такої різноманітності і краси пивниць, як у центральній частині Молдови в районі ріки Рету середньої течії Дністра, ми ніде не зустрічали. Приєднуючись до думки багатьох дослідників, можна сказати, що як житлові будинки цієї зони, так і пивниці були продуктом місцевої народної творчості [1, с. 61; 2, с. 63; 3, с. 166].

Кращі взірці пивниць можна зустріти в селах Желобок (Zhelobok), П'ятра (Piatra) Орґеєвський р-н, Хородиште (Khorodishte), Слободзея-Городиштя (Sloboziya-Khorodishte), Ципова (Tsipova) Резинський р-н, Баланешть (Belenesht) Ниспаренський р-н, Фурчень (Furchen) Орґеєвський р-н. У мол-

довській пивниці архітектурно-декоративному оформленню піддається тільки наземна частина з боку входу. Дві бокові стінки не декоруються. Це гладкі кам'яні стіни, що входять у земляний насип під нахиленим входом у підземелля. Художньо-декоративне оформлення пивниці залежало від її розташування до будинку.

Якщо пивниця була на одній лінії з головним фасадом будинку, вона ставала складовою головного фасаду, її оформленню приділялася велика увага. Такий підхід до вирішення пивниці надавав садибі мальовничості. Симетричне вирішення фасаду будинку і вимагало її неординарного подання, тобто високої архітектурно-декоративної протизаги житловому будинку. Всю різноманітність фасадів пивниць за архітектурно-композиційними і конструктивними ознаками можна звести до двох типів:

- основу композиції пивниці складають два пілони, перекритих балкою або фронтоном, між якими розміщуються стулки вхідних дверей;
- основу композиції пивниці складає стіна з дверним просвітом посередині, перекриття у вигляді двохилого даху.

Найчастіше зустрічається конструктивна схема: це два кам'яні пілони, перекриті балкою або аркою, над якою встановлюється скульптурна прикраса. Пілони можуть бути перекриті фронтонами трикутного, трапецієвидного і напівкруглого обрисів. Для створення виразного силуету пивниці фронтони завершуються об'ємними скульптурами у вигляді кам'яної квітки або своєрідних пірамід, обелісків. Крупні форми завершень надають цій невеликій споруді монументальності, при цьому не втрачається масштаб людини.

Подібними завершеннями увінчуються не тільки фронтони і арки пивниць, а й пілони, на які вони опираються. Площини пілонів заповнені дрібною різьбою геометричного або рослинного орнаменту. В кожному пілоні зроблені невеликі ніші глибиною до 20 см, в які ставлять горщики, чашки, а також ліхтарі, свічки, коли йдуть в пивницю в темний час доби. Крім того, в пілонах окреме каміння може бути висунене вперед на 2—3 см, що дає можливість членувати пілон по вертикалі на горизонтальні ряди. Самі виступаючі кам'яні ряди декоруються різьбою геометричного орнаменту, на основі похилих і пересічених ліній, концентричних кругів і ромбів. Для

надання більшої декоративності один ряд каміння може бути оброблений крупним рельєфом, ромбами або горизонтальними валиками. В тих випадках, коли дверний просвіт між пілонами перекривається балкою (на ній може бути встановлений декоративний фронтон), в ній вирубуються своєрідні сухарі.

В площині фронтона по його центру або по боках може бути вставлений один крупний квадратний камінь з вирізаним орнаментом у вигляді багатокутної зірки в колі, а по боках можуть бути вставлені також каміння, але менших розмірів. Пивниці цього типу виглядають дуже монументально завдяк: білизні стін, яка контрастує в навколишньому середовищі; багатій світлотіні, об'ємним скульптурним формам завершень; різноманітній різьбі і кольору окремих деталей.

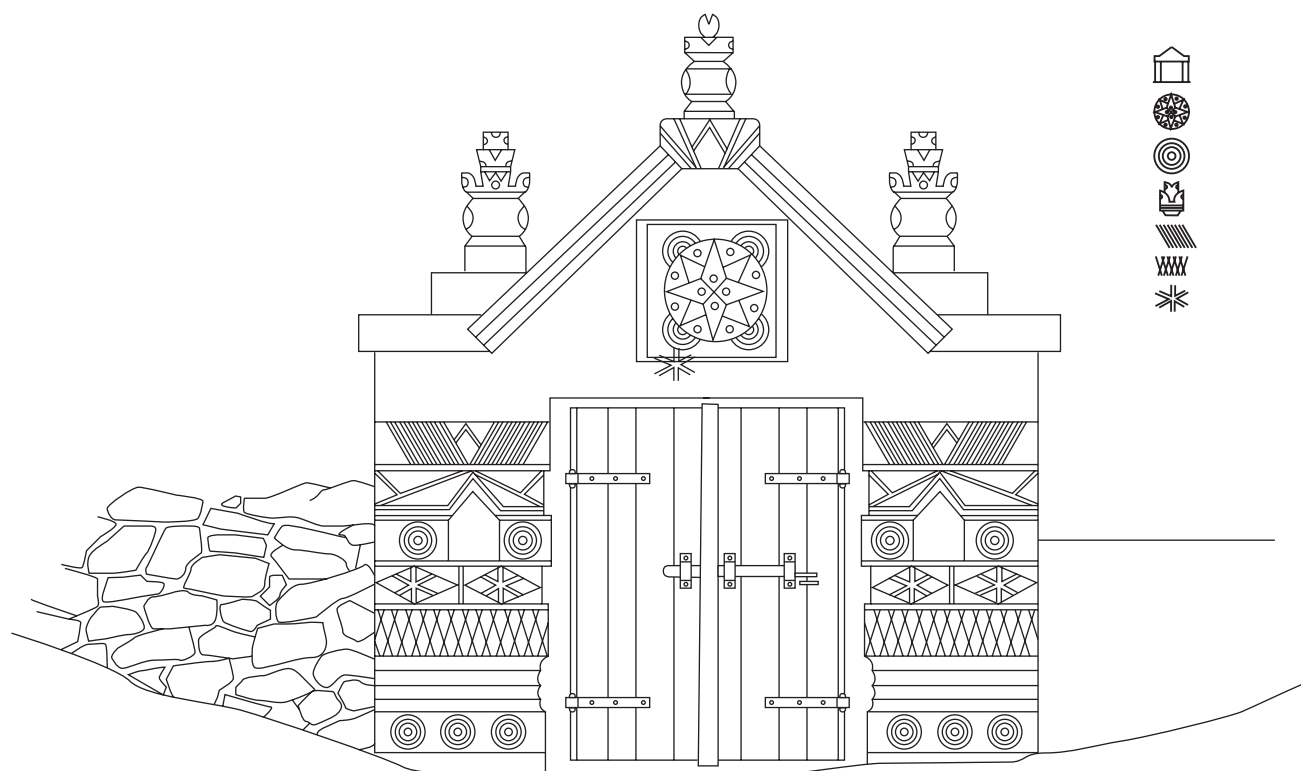
Монументальність пивниці ще сильніше підкреслюється природними чинниками — в осінні місяці, коли білизна стіни і різьба входить у сильний контраст з сірими барвами ділянки двору та іншою забудовою.

Інший тип входу в пивницю у вигляді стіни з дверним просвітом і вікнами можна зустріти в с. Фурчень (Furchen) Орґеєвського р-ну. Цей тип менше розповсюджений. Відрізняється він від першого не тільки фасадом, але й планом. Дуже часто такі пивниці виконують і функцію літньої кухні. Пивниця-кухня влаштовується на верхній площадці, де створюється друга камера з піччю і двома маленькими віконечками, що виходять на фасад. Розміри такої кухні становлять від 1,5 x 1,5 м до 2,4 x 2,4 м. Пивниця-кухня, можна сказати, не що інше, як один з видів землянки, в якій жили в XVII—XVIII ст. переселенці в Молдову [4, с. 69]. Після того, як населення перейшло жити в наземне житло, така землянка почала використовуватись як комора для зберігання продуктів. Єдине, що фасад пивниці-кухні істотно відрізняється від фасаду першого типу пивниці. Фасад пивниці-кухні має більш витягнуті по горизонталі пропорції, оформлення строгіше. Фронтон і сама стіна декорована лише окремими круглими або квадратними розетками, розташованими у визначеній системі, пов'язаній з розмірами кам'яних блоків.

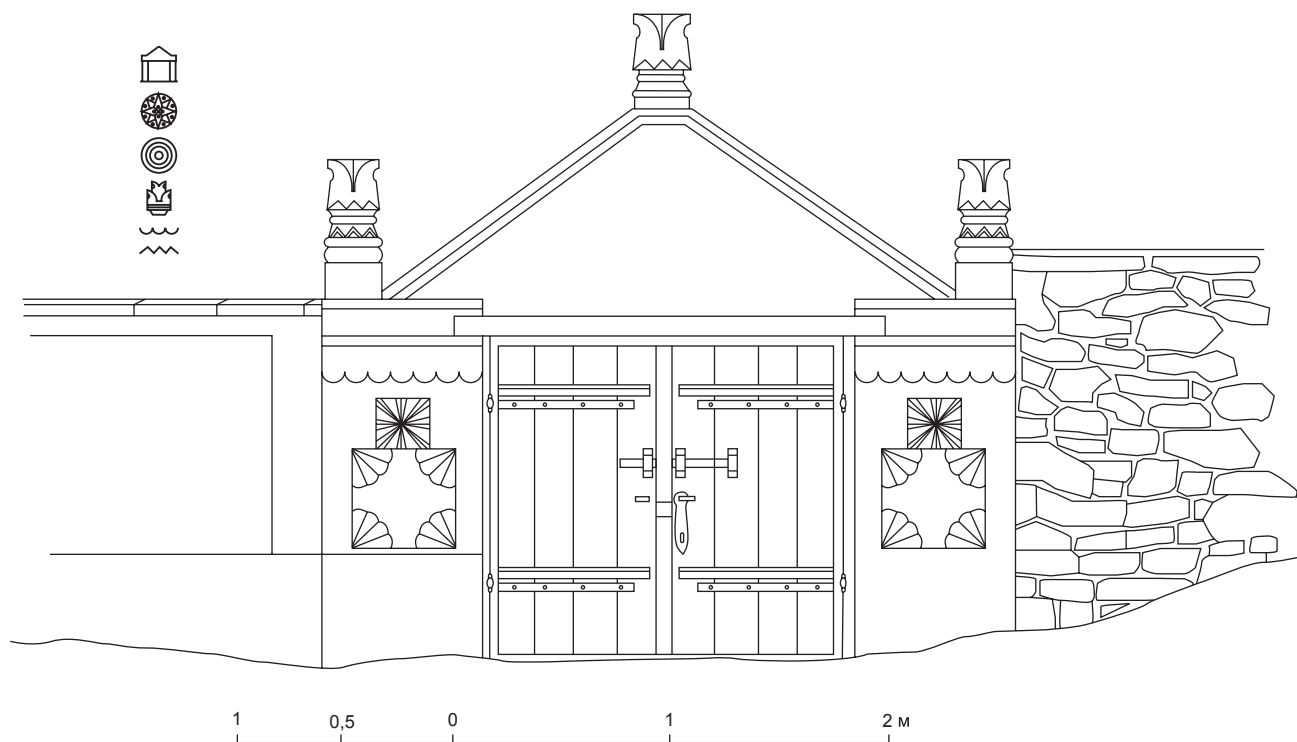
Дотримуючись старих традицій і приписів, що місце приготування їжі повинно бути поблизу до харчових запасів, можна знайти літню кухню і при пер-

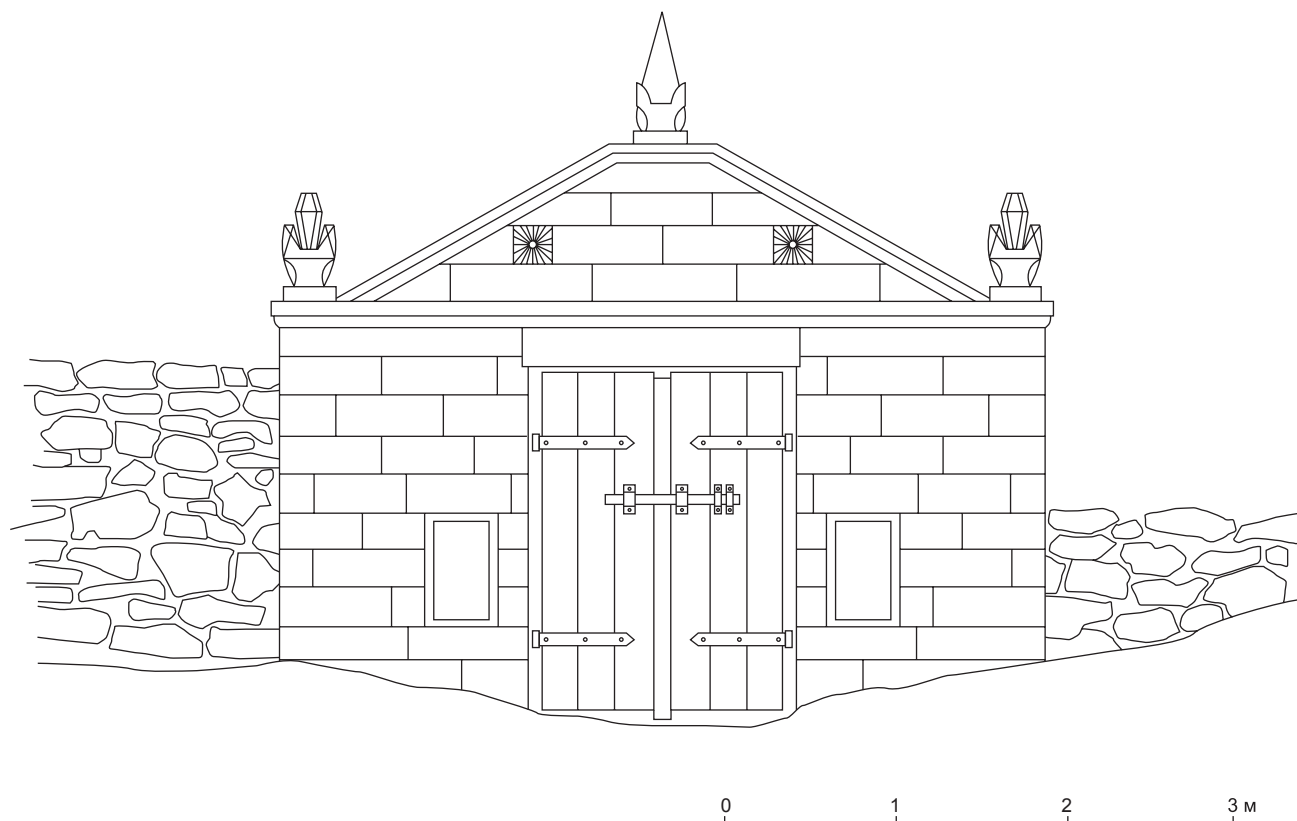
Брама в Капріянський монастир, с. Капріяни (Кергіуана). Страшенський р-н

Портал пивниці в с. Желобок (Zhelobok), Орґеєвський р-н. (Будинок М. Блонтарь). Вирішений у вигляді двох пілонів перекритий трикутним фронтоном. Рисунок автора за матеріалами А. Захарова

Портал пивниці в с. Слободзея-Хородиште (Sloboziya-Khorodishte). Вирішений у вигляді двох пілонів, перекритий трикутним фронтоном. Рисунок автора за матеріалами А. Захарова

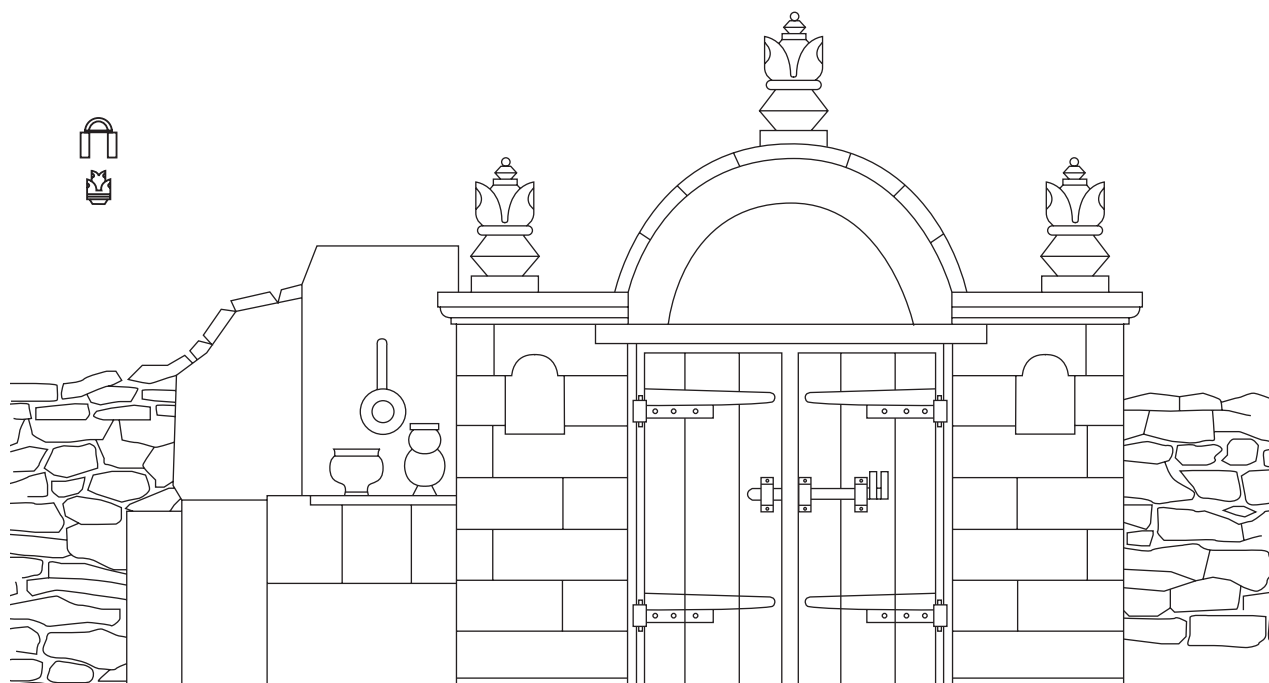
Портал пивниці в с. Фурчень (Furchen), Оргеєвський р-н, садиба М. Гашпар. Вирішений у вигляді стіни, завершеної фронтоном. Рисунок автора за матеріалами А. Захарова

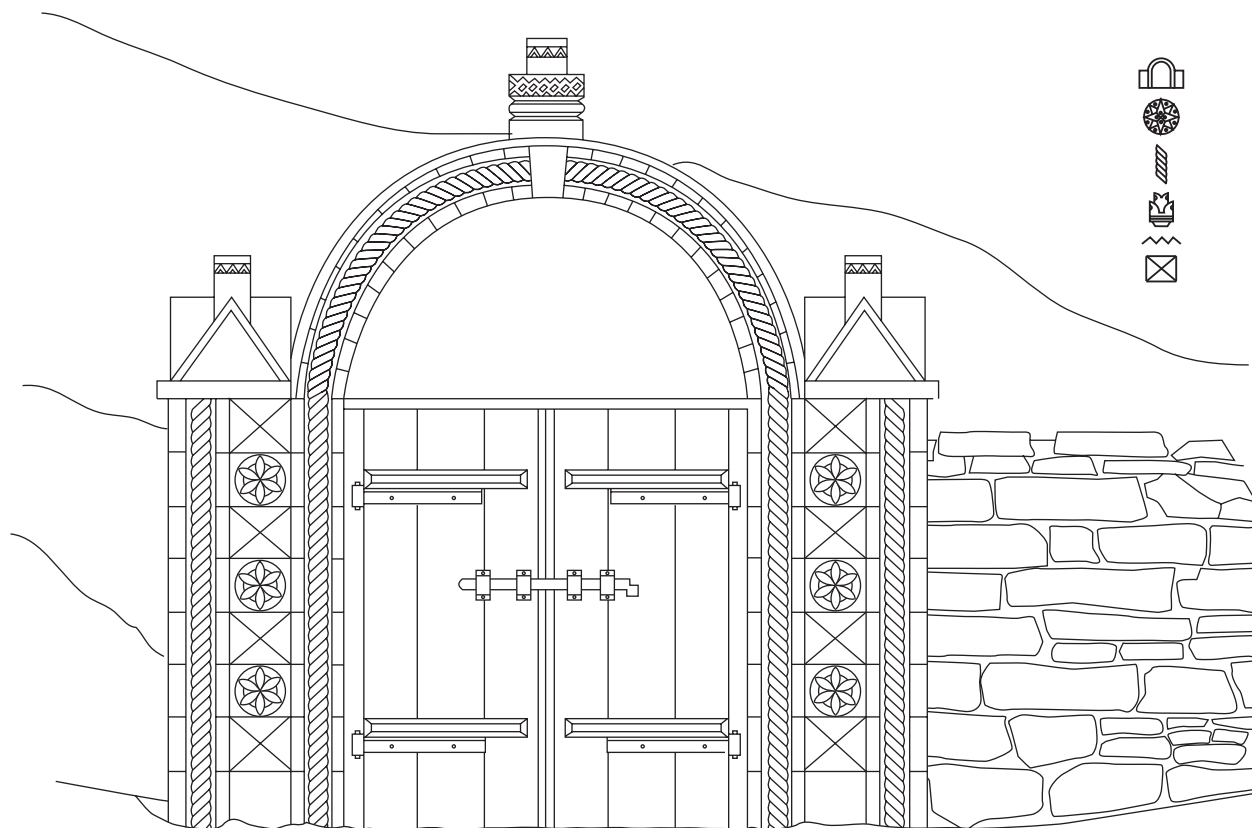
Портал пивниці в с. Фурчень (Furchen), Оргеєвський р-н, садиба Ф. Еленина. Вирішений у вигляді стіни, завершеної фронтоном. Рисунок автора за матеріалами А. Захарова

Портал пивниці і літня кухня в с. Ципова (Tsipova), Резинський р-н. Вирішений у вигляді двох пілонів, завершених трикутним декоративним фронтоном. Рисунок автора за матеріалами А. Захарова

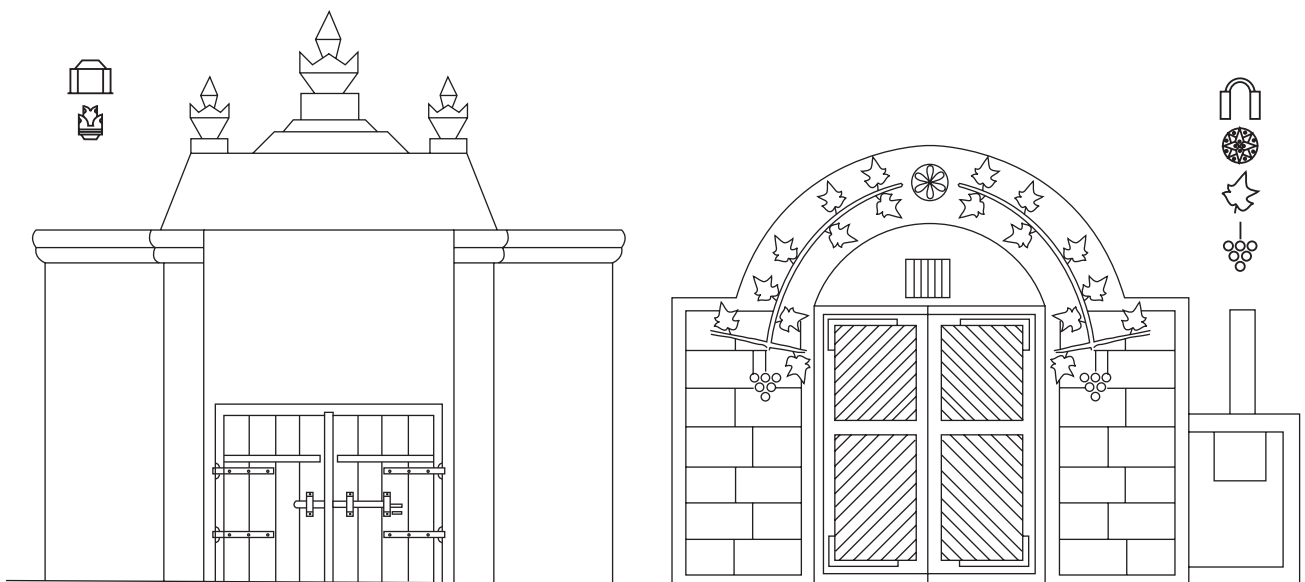
Портал пивниці і літня кухня в с. Хородиште (Khoradishte). Вирішений у вигляді двох пілонів, завершений півциркульним фронтоном. Рисунок автора за матеріалами А. Захарова

Портал пивниці в с. Балашешть (Beleschesht), Синджерейський р-н. Вирішений у вигляді двох пілонів, стовпів, завершений півциркульним фронтоном. Рисунок автора за матеріалами А. Захарова

Портал пивниці в с. Пятра (Puatra), Оргеєвський р-н. Садиба В. Гуляна. Майстер М. Максим. Вирішений у вигляді двох пілонів, перекритий декоративною балкою. Рисунок автора за матеріалами А. Захарова

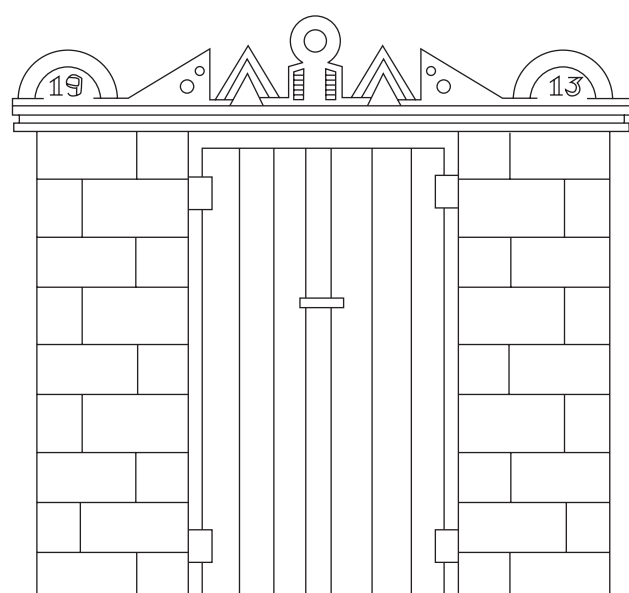

Портал пивниці в с. Фурчень (Furchen), Оргеєвський р-н. Організований двома стінами-антами, на які встановлене кам'яне перекриття. Рисунок автора

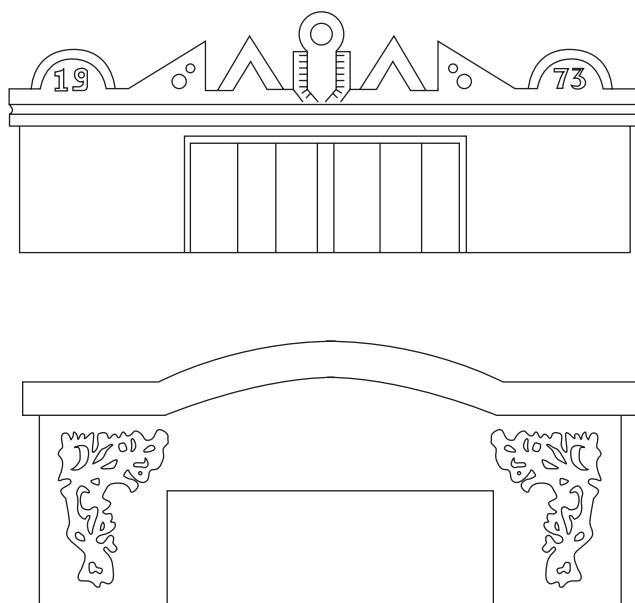
Портал пивниці і кухня в с. Миклеушень (Mikleushen), Ніспоренський р-н. Приклад рішення пивниці 1970—1990-х рр. Вирішений у вигляді двох пілонів, перекритих залізобетонною аркою. Рисунок автора

Пивниця в с. Іванча (Ivancha), Орґеєвський р-н. Рисунок автора

Портал пивниці в с. Ходороуць (Khedereuts), Окницький р-н. Приклад рішення пивниці північних районів Молдови 1970—1980-х рр. Рисунок автора

Фрагменти порталів пивниць північних районів Молдови 1970—1980-х рр. Рисунок автора

шому типі пивниць. Тут вона відкрита, прибудована до бокової сторони пивниці або стінки, що примикає до неї. Відкрита літня кухня біля пивниці надає цій споруді і суто національний молдавський колорит, і миловидність.

Є пивниці третього типу, де з площини стіни виступає вхід, утворений двома стінами, на яких лежить камінь-переkritтя. Цей тип пивниці більш виразний не тільки по архітектурних, але й конструктивних якостях. В більшості випадків у першому і другому типі всі завершення над входом лежать на дерев'яній перемишці, що є вадою як в конструктивному, так і в архітектурному відношенні.

Для споруди пивниці третього типу риють котлован, в якому викладають стіни, звід підземного приміщення, нахилений вхід мостять напівкругло з пошестелистого плитняку на глиняному розчині з клиноподібним замком. На кам'яний звід насипають землю, поверх якої кладуть дах з очерету; вся наземна частина споруджується з каменю. Для фасадної частини використовують тільки пилений штучний камінь черепашиник (котелець), кладку роблять насухо з точним припасуванням швів. Бокові стіни викладають з рваного каменю на глиняному розчині.

В північних районах відношення до пивниці інші. Це пов'язано з тим, що тут не вирощують виноград і не виробляють вин, тут пивниця в житті селянина не має такого значення, як у центральних районах. Вона розміщується під літньою кухнею або коморою з входом з двору. Відокремлені пивниці тут також приділяється менше уваги, ніж в центральних районах. Вона вирішена просто, декор має багато спільного з декором будинку. В більшості випадків їх прикрашають ліпними елементами, орнаментом. Улюбленими прикрасами пивниць є стилізовані голуби, олені, квіти, ялинки. Завершують фронти, арки з бетону, прикрашені рослинним орнаментом (с. Миклеушень, Mikleushen Ниспоренський р-н) або композицією з геометричних форм (с. Климауци, Klimetuts' Дондюшанського р-н).

При всій невибагливості, примітивізмі декоративного оформлення пивниць у них можна побачити незвичайну теплоту людини-будівничого до свого творіння.

Пивниця, породжена дрібно-товарним індивідуальним господарством Молдови, після створення колгоспного господарства втратила своє попереднє значення мініатюрного підприємства з переробки винограду на вино, його зберігання, що призвело до втрати її попереднього значення в сільській садібі. Це відобразилось і на архітектурно-художньому оформленні пивниць 1960—1990 рр. ХХ століття. Сьогодні пивниці не мають тієї монументальності і тієї художньої вишуканості, що в давнину. Їхній декор часто списаний з декору будинку. З відродженням індивідуального господарства є надія, що традиція спорудження давніх унікальних національних пивниць відродиться.

1. Захаров А.И. Народная архитектура Молдавии / А.И. Захаров. — М. : Госиздат литературы по строительству, архитектуре и строительным материалам, 1960. — С. 61.
2. Лившиц М.Я. Декор в народной архитектуре Молдавии / М.Я. Лившиц. — Кишинев : Штииница. 1971. — С. 63.
3. Тарас Я.Н. Памятники архитектуры Молдавии / Я.Н. Тарас. — Кишинев : Тимпул, 1987. — С. 166.
4. Харузин. Славянское жилище в Северо-Западном крае / Харузин. — Вильна, 1907. — С. 69.

Yaroslav Taras

ON CELLARS IN MOLDOVAN HOUSEHOLDS: ARCHITECTURAL AND DECORATIVE ASPECTS

The article has thrown some light upon general meanings and traditions in architectural, constructive and decorative design of cellars in Moldova and exemplified their placements in the yards of households with relations to dwelled houses as well as types of built realization; the origins and evolvement of the mentioned objects has been traced.

Keywords: Moldova, cellar, architecture, décor.

Ярослав Тарас

ПОГРЕБ В МОЛДОВСКОЙ УСАДЬБЕ: АРХИТЕКТУРНО-ДЕКОРАТИВНЫЙ АСПЕКТ

Рассматривается традиция архитектурно-конструктивного и декоративного решения погребов в Молдове, приводятся примеры размещения погребов во дворе усадьбы относительно жилого дома, типы их композиционного решения, прослеживается их генезис.

Ключевые слова: Молдова, погреб, архитектура, декор.